

JIRS JOURNAL OF INTERCULTURAL
AND RELIGIOUS STUDIES

ISSN: 2147-0405

Number 1
ÇANAKKALE 2011

İ'RÂB TERİMİ VE İBN HİŞÂM'IN ŞERHU KATRİ'N-NEDÂ VE BELLÎ'S-SEDÂ ADLI ESERİNDE İ'RÂB UYGULAMASI

Dr. Ramazan DEMİR*

e-mail: ramadandemir76@hotmail.com

Citation/©: Demir, R., (2011). İ'râb terimi ve İbn Hişâm'ın *şerhu katri'n-nedâ ve bellî's-sedâ* adlı eserinde i'râb uygulaması. *Journal of Intercultural and Religious Studies*. 1 (1), 89-105, Çanakkale.

ABSTRACT

The Term of *I'râb* and Ibn Hishâm's *I'râb* Practice in his Work *Sharh Qatr al-Nadâ Wa Ball al-Sadâ*.

This article aims to study the term of *i'râb* based on Ibn Hishâm's famous work *Sharh Qatr al-nadâ wa ball al-sadâ*. After dealing with its lexical meaning, Arabic linguists' definitions of *i'râb* were examined as a grammatical term. Then, its types and characteristics were exemplified in detail. Finally, some subjects of Arabic syntax such as secondary signs of grammatical analysis and signs of grammatical analysis that estimated in all or in part were studied.

Keywords: I'râb (declinaison/grammatical analysis), Ibn Hishâm, language, grammar, syntax, operative (active element), accusative (passive element).

---

* Asist. Prof., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Theology.

Giriş

İnsanın kendisini, düşüncelerini, duygularını ve meramını ifade etme vasıtalarının en önemlisi, en kolay ve en kullanışlı olanı şüphesiz dildir. Dil, insanların kullandığı en önemli ve en etkili iletişim aracıdır.

İletişimde konuşanın maksadını doğru, düzgün, eksiksiz ve dil kurallarına uygun bir şekilde anlatması son derece önem arz etmektedir. Bu da ancak konuşulan dilin gramer kurallarını bilmekle mümkündür. İ'râb olgusu, Arap dili gramerinin en önemli hususiyetlerinden biridir. Hatta Arap dili gramerinin söz dizimi kurallarının incelendiği nahiv ilmiyle aynı anlamda kullanılmıştır (ez-Zeccâfî, 1406/1986, 91). İ'râb, güzel, fasih, açık, anlaşılır, hatalardan uzak ve dil kurallarına uygun bir şekilde kendini ifade anlamına da gelmektedir.

Dolayısıyla Arap dilinde sözlü ya da yazılı olarak kendimizi, düşüncelerimizi, duygularımızı ve maksadımızı doğru, etkili ve hatasız bir şekilde ifade etmemiz; Arapça metinleri doğru okuyup anlamamızda i'râb olgusu çok önemli bir rol oynamaktadır.

Bu mülahazalarla i'râb terimini ve İbn Hişâm (761/1360)'ın *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* adlı eserinde i'râb uygulamasını inceledik. Öncelikle i'râbın sözlük ve terim anlamları üzerinde durmak istiyoruz.

I- İ'râbın Sözlük ve Terim Anlamları

İ'râb kelimesi (a-r-b/عَرَبَ) fiil köküne bir harf eklenmek suretiyle elde edilen (أَعْرَبَ) fiilinin mastarıdır. Sözlükte birçok anlamda kullanılmakla birlikte temel anlamı "ibâne, ifsâh ve îzâh"tır. Mana yönüyle birbirine yakın olan ibâne, ifsâh ve îzâh kelimeleri "açıklamak; bir şeyin aslını ve hakikatini ortaya çıkarmak; açık, net ve anlaşılır bir şekilde ifade etmek; ortaya koymak" gibi anlamlara gelmektedir (el-Ezherî, ts., II, 360-367); (el-Cevheri, 1418/1998, I, 190); el-Fîrûzâbâdî, 1413/1993, 145); (İbn Manzûr, ts., I, 586-593); İbn Fâris, ts., IV, 299-301).

Sözlüklerde aynı kökten türetilen (عَرَبَ) fiili ve onun mastarı olan ta'rîb de aynı anlamda kullanılmaktadır. Nitekim Ezherî, hem i'râb hem de ta'rîbin "ibâne" yani açıklama ve ifade etme manasında kullanıldığını belirtmektedir (el-Ezherî, ts., II, 362).

İ'râb kelimesinin yukarıda verdiğimiz anlamları için sözlüklerde çeşitli misaller verilmektedir. Bu misallerin bir kısmını aktarmak istiyoruz.

Güzel, fasih, açık, anlaşılır ve dil kurallarına uygun bir şekilde kendini ifade eden kimse için (قَدْ أَعْرَبَ) denilir (el-Ezherî, ts., II, 362); (İbn Manzûr, ts., I, 588).

(أَعْرَبَ عَنْ مَا فِي ضَمِيرِكَ أَي أَبْنَى): Kalbindekini yani niyetini açıkla, ortaya koy (Ezherî, ts., II, 362; (İbn Manzûr, ts., I, 588).

(أَعْرَبَ كَلَامَهُ/ عَرَبَ مَنْطِقَهُ): Dilini, konuşmasını düzeltti/Konuşurken gramer yanlış yapmadı (İbn Manzûr, ts., I, 589); (el-Cevheri, 1418/1998, I, 190).

Bir nahiv terimi olarak i'râb için de nahiv âlimleri tarafından çeşitli tanımlar yapılmıştır. İbn Hişâm'ın i'râb tanımına geçmeden önce bu tanımlardan bazıları üzerinde durmak istiyoruz.

Zeccâcî (337/948), bir kelime kökü olarak i'râbın beyan ve açıklama anlamına geldiğini ve bir kimse ihtiyaç duyduğu şeyi açıkladığında/ifade ettiğinde onun için "أعرب الرجل عن حاجته إذا أبان عنها" ibaresinin kullanıldığını belirtir. Buradaki anlamından hareketle nahiv âlimlerinin isim ve fiillerin son harflerinin üzerinde, anlama delâlet eden ve anlamı açıklayan hareketleri görünce onları i'râb diye isimlendirdiğinden belirtir. O, bir nahiv terimi olarak i'râbı, dildeki anlamları açıklayan hareketler olarak tarif etmiştir. (الإعراب: الحركات المبينة عن معاني) (ez-Zeccâcî, 1406/1986, 91).

İbn Cinnî (392/1002) i'râbı, "lafızlar vasıtasıyla anlamların açıklanması/beyân edilmesi/ifade edilmesi = (الإعراب: هو الإبانة عن المعاني بالألفاظ)" şeklinde tanımlar (İbn Cinnî, 1371/1952, I, 35). İbn Cinnî'nin bu tanımı, i'râbın uygulamadaki gayesini ortaya koyan çok ince/dakik bir tanımdır. O, yaptığı tanımın hemen peşinden okuyucusuna, i'râbın uygulamadaki faydasını açıklayan (أكرم سعيداً أباه) /Saîd, babasına ikramda bulundu; شكر سعيداً أبوه /Babası Saîd'e teşekkür etti) cümlelerini örnek verir. İbn Cinnî, bu iki cümlede geçen Saîd (سعيد) ve eb (أب) kelimelerinden biri merfû' diğeri mansûb okunduğu için fâilin mef'ûlden ayırt edilebildiğini; bu iki kelime sadece merfû' veya sadece mansûb okunduğu takdirde bir anlam karışıklığının ortaya çıkacağını ifade eder (İbn Cinnî, 1371/1952, I, 35).

Dolayısıyla bir cümlede fâil, mef'ûl, mübteda, haber vb. öğeler ancak i'râb sayesinde birbirinden ayırt edilebilir. Bu öğeler birbirinden ayırt edilemedikçe cümlelerin anlaşılması mümkün değildir.

İbnu'l-Hâcib'e (646/1249) göre i'râb, "cümle içinde konum itibarıyla alabileceği tüm anlamlara delâlet etmesi için mu'reb kelimenin sonunun (son hareketinin) kendisiyle değiştiği şeydir = (الإعراب: ما اختلف آخره به ليدل على المعاني المعتورة عليه)" (İbnu'l-Hâcib, 1305h, 2).

İbn Uşfûr (669/1271) ise bir nahiv istilâhı olarak i'râbı şöyle tanımlar: "Bir cümle içinde yer alan kelimenin başına getirilen âmil sebebiyle sonunun lafzî veya takdîrî olarak âmilden önce üzerinde bulunduğu konumdan başka bir konuma geçmesidir = (الإعراب اصطلاحاً: تتغير آخر الكلمة لعامل يدخل عليها في الكلام الذي بني فيه لفظاً) (İbn 'Uşfûr, 1391/1971, I, 47).

Nahvi âmil, mâ'mûl ve amel (i'râb) şeklinde farklı bir tasnifle ele alan İmam Birgivî (981/1573) i'râbı, "âmilden gelen ve mu'reb kelimenin sonunun değişmesine sebep olan şeydir = (الإعراب: هو شيء جاء من العامل يختلف به آخر المعرب)" şeklinde tarif eder (Birgivî, 1305h, 67).

Son dönem nahiv âlimlerinden Mustafa el-Ğalâîyînî i'râb konusunda şunları söyler: "*i'râb, âmilin kelimenin sonunda ortaya çıkardığı eserdir. Böylece kelimenin sonu söz konusu âmilin gerektirdiği şekilde merfû', mansûb, mecrûr veya meczûm olur* = (فيكون آخرها مرفوعاً أو منصوباً أو مجزوماً، حسب ما يقتضيه ذلك العامل الإعراب أثر يحدثه العامل في آخر الكلمة، فيكون آخرها مرفوعاً أو منصوباً أو مجزوماً، حسب ما يقتضيه ذلك العامل)" (el-Ğalâîyînî, 1414/1993, I, 18).

İ'râb için yukarıda verilen tanımlar incelendiğinde aralarında farklılıklar olmakla birlikte bu farklılıkların daha çok şekil açısından olduğu, yani tanımlarda kullanılan lafız ve kelimelerden kaynaklandığı açıkça anlaşılır. Söz konusu tanımların muhteva ve anlam bakımından birbirine çok yakın olduğunu da söylemek mümkündür.

İ'râbın biri şekil/gramer diğeri anlam olmak üzere iki boyutu vardır. Bu iki boyut birbiriyle sıkı bir şekilde bağlantılıdır.

İ'râb için yapılan tanımların üzerinde durduğu üç temel unsur bulunmaktadır. İ'râbın şekil boyutunu oluşturan bu unsurlar âmil, ma'mûl ve amel/eser/i'râb'tır. Nahiv âlimlerinin kaleme aldığı eserler de kullanılan yöntem ve üslup değişmekle beraber zikri geçen unsurlar incelenmektedir.

Bu sebeple nahiv ve i'râb aynı anlamda kullanılmıştır. Nitekim Zeccâcî nahvin i'râb; i'râbın da nahiv diye adlandırıldığını ifade etmektedir (ez-Zeccâcî, 1406/1986, 91).

İ'râbın anlam boyutu gramer boyutunun doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Konunun daha açık bir şekilde anlaşılması için i'râbın şekil ve anlam boyutunu bir örnek üzerinden açıklamak istiyoruz.

(سَاعِدْ عَمْرُ أَحْمَدْ/Ömer, Ahmet'e yardım etti) cümlesinde (سَاعِدْ) âmil; (عَمْرُ) ve (أَحْمَدْ) kelimeleri ma'mûl; (عَمْرُ) ve (أَحْمَدْ) kelimelerinin son harfleri üzerindeki hareketler başka bir ifadeyle merfû' ve mansûb olma hali amel/eser/i'râb'tır. Çünkü kural olarak nahivde her fiil, fâil ve mef'ûl alır; fâili raf', mef'ûlu ise nasb eder. Bu cümlede de (سَاعِدْ) fiili bir âmil olarak fâili yani (عَمْرُ) kelimesini raf'; mef'ûlü yani (أَحْمَدْ) kelimesini de nasb etmiştir. Cümle içinde yer alan her kelime başındaki âmile bağlı olarak değişir yani merfû', mansûb, mecrûr veya meczûm olur. Bu da i'râbın gramer boyutunu teşkil etmektedir.

Yukarıdaki cümlede yardım etme eylemini gerçekleştiren öznenin "Ömer"; bu eylemden etkilenenin ise "Ahmet" olduğu, ancak i'râb sayesinde anlaşılabilir. Çünkü Ömer ve Ahmet kelimelerinin son harfleri üzerindeki hareketler okunmadan söylenecek olursa konuşanın ne demek istediği başka bir karine (hal, durum, bağlam, siyak-sibak gibi) yoksa tam olarak anlaşılmaz. Yani eylemi yapan ile eylemden etkilenenin kim olduğu kesin bir şekilde belli olmaz. Bu cümlede anlamın doğru ve tam olarak anlaşılabilmesi i'râbın gramer boyutuna bağlıdır.

İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sedâ* isimli eserinde i'râbın sözlük anlamından söz etmeden doğrudan i'râbın terim anlamını verir. Hemen hemen yukarıda verilen tanımlara benzer bir tanım yapan İbn Hişâm, i'râbı: "*kelimenin*

sonunda âmilin gerekli kıldığı, sebep olduğu zâhir veya mukadder bir eserdir = (الإعراب أثر ظاهر أو مقدر يجلبه العامل في آخر الكلمة)" şeklinde tanımlamaktadır (İbn Hişâm, 1423/2002, 56).

İbn Hişâm, i'rabin teori yönünü teşkil eden dildeki yeri, işlevi, değeri, gerekliliği ve gayesi üzerinde durmaz. O, daha çok i'rabin pratik ve uygulama boyutunu oluşturan i'rabin çeşitleri, şekilleri, alâmetleri ve cümle içindeki konumlarını inceler.¹

İbn Hişâm'ın ele aldığı i'râbın uygulama boyutuna geçmeden önce i'râbla çok yakın bir ilişkisi olduğu için mu'rab ve mebnî terimleri üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

II- Mu'rab ve Mebnî Terimleri

(أَعْرَبَ) fiilinin ismi mef'ûlü olan mu'reb (مَعْرَب) terimi "*başındaki âmile bağlı olarak sonu değişen = ما يتغير آخره بسبب ما يدخل عليه من العوامل*" anlamına gelmektedir (İbn Hişâm, 1423/2002, 30); (Ġalâyînî, 1414/1993, I, 18). Mebnî (مَبْنِيٌّ) kelimesi, (بَنَى) fiilinin ismi mef'ûlü olup sözlükte "*bina, kurulmuş, binâ edilmiş, inşâ edilmiş*" gibi anlamlara gelmektedir (el-Fîrûzâbâdî, 1413/1993, 1632); (İbn Manzûr, ts., I, 94). Arap dili gramerinde mu'rabın zittî manasında kullanılan mebnî terimi nahiv ilminde "*başındaki âmile bağlı olarak sonu değişmeyen ve daima tek bir hal üzere kalan = الذي يلزم طريقة واحدة، ولا يتغير*" şeklinde tarif edilmektedir (İbn Hişâm, 1423/2002, 30-31); (Ġalâyînî, 1414/1993, I, 19).

Şimdi İbn Hişâm'ın söz konusu eserinde ele aldığı i'râbın pratik boyutu üzerinde durmak istiyoruz. İbn Hişâm, i'râbın tanımını verdikten sonra doğrudan i'râbın çeşitlerini incelemeye geçer.

III- İ'râbın Çeşitleri

İbn Hişâm, kelimenin sonunda i'râb alâmetlerinin gözücüp gözükmemesi ve cümle içinde bulunduğu konum itibarıyla i'râbı çeşitli bölümlere ayırır.

A- Alâmetlerin Gözücüp Gözükmemesi Açısından İ'râb Çeşitleri

İbn Hişâm, i'râbı cümle içinde yer alan kelimenin sonunda i'râb alâmetlerinin gözücüp gözükmemesi açısından zâhir ve mukadder olmak üzere iki kısma ayırır (İbn Hişâm, 1423/2002, 56). Bu iki i'rab çeşidine müstakil tanımlar

---

¹ İ'rabin dildeki yeri, işlevi, değeri, önemi, gerekliliği, gayesi, teorik ve pratik boyutları, i'râb hususunda ileri sürülen görüşler, yöneltilen eleştiriler için bkz.: Yakup Civelek, *Arap Dilinde İ'râb Olgusu*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2003; İbrahim Sarmış, "İ'râba Yöneltilen Eleştiriler", *SÜİFD*, Sayı: 5, 1994; M. Ali Şimşek, "Arap Dilinde İ'râbın Yeri, Anlatım ve Anlamadaki Rolü", *Nüşa Dergisi*, Sayı: 22, 2006.

yapmadan onları sadece örneklerle açıklar. Bununla birlikte O'nun i'râb için yaptığı tanımdan zahîr ve mukadder i'râbın tanımları kolaylıkla çıkarılabilir. O'nun, i'râbı: "*âmilin kelimenin sonunda gerekli kıldığı, zâhir veya mukadder bir eserdir*" diye tarif ettiğini daha önce belirtmiştik. Bu tanımda açıkça görüldüğü gibi i'râb kelimenin sonunda bulunan zâhir veya mukadder bir eserdir.

1- Zâhir i'râb

Zâhir i'râb, cümle içinde bulunan mu'rab kelimenin sonunda i'râb alâmetlerinin açıkça gözükmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu i'râb türüne "lafzî i'râb" da denilmektedir. Ğalâyînî lafzî i'râbı, İbn Hişâm'ın yaptığı tanıma uygun olarak "*kelimenin sonunda âmilin gerekli kıldığı, sebep olduğu zâhir eser/alâmet/belirti*" diye tanımlamaktadır (İbn Hişâm, 1423/2002, 56); (Ğalâyînî, 1414/1993, I, 22). Lafzî i'râb, sadece mu'râb olan kelimelerde gerçekleşmektedir (Birgivî, 1305h, 70).

İbn Hişâm bu i'râb türü için şu cümleleri örnek verir (İbn Hişâm, 1423/2002, 56):

(زَيْدٌ /جَاءَ زَيْدٌ/ Zeyd geldi.); (رَأَيْتُ زَيْدًا /Zeyd'i gördüm.); (مَرَرْتُ بِزَيْدٍ /Zeyd'e uğradım.)

(زَيْدٌ/Zeyd) kelimesi birinci cümlede fâildir ve damme ile merfû'dur; ikinci cümlede mef'ûldür ve fetha ile mansûbtur; üçüncü cümlede ise be (ب) harfi ceri ile mecrûrdur ve cer alâmeti kesradır. Bu cümlelerde i'râb alâmeti olan damme, fetha ve kesra hareketleri, zâhir olup açık bir şekilde gözükmektedir. Dolayısıyla bu kelimedeki i'râb zâhirdir; bir başka deyişle lafzîdir.

2- Mukadder i'râb

Mukadder i'râb, "*cümle içinde bulunan mu'rab kelimenin son harfinin harekesinin mukadder olması yani açıkça gözükmemesi*" şeklinde tanımlanabilir. Bu i'râb türüne "takdîrî i'râb" da denilmektedir. Takdîrî i'râb da lafzî i'râb gibi sadece mu'râb olan kelimelerde gerçekleşmektedir (İbn Hişâm, 1423/2002, 56); (Birgivî, 1305h, 70); (Ğalâyînî, 1414/1993, I, 22).

İbn Hişâm, bu i'râb türü için şu cümleleri örnek gösterir (İbn Hişâm, 1423/2002, 56):

(جَاءَ الْغَنِيُّ /Genç geldi.); (رَأَيْتُ الْغَنِيَّ /Genc'i gördüm.); (مَرَرْتُ بِالْغَنِيِّ /Genc'e uğradım.)

i'râb alâmeti olan hareketler, bu üç cümlede geçen (الْغَنِيُّ/genç) kelimesinin son harfi üzerinde gözükmemektedir. Çünkü yapı itibariyle elif (الف) harfi harekeyi kabul etmez. Bu sebeple i'râb alâmeti olan hareketler, (الْغَنِيُّ/genç) kelimesinin son harfi üzerinde takdir edilir. (الْغَنِيُّ/genç) kelimesi, birinci cümlede fâil olduğu için mukadder damme ile merfû'; ikinci cümlede mef'ûl olduğu için mukadder fetha ile mansûb; üçüncü cümlede ise be (ب) harfi ceri ile mecrûr olduğu için mukadder kesra ile mecrûrdur.

İbn Hişâm, çalışmamıza konu olan eserinde kelimenin sonunda i'râb alâmetlerinin gözükküp gözükmemesi bakımından i'rab çeşitleri başlığı altında sadece bu iki i'râb türünü sayar. Nahiv kitaplarının bir kısmında zikredilen mahallî i'râbtan (الإعراب المحلي) söz etmez (Birgivi, 1305h, 70, 72); (Ğalâyînî, 1414/1993, I, 27). Bununla birlikte *Muğni'l-lebîb* adlı eserinde i'râbta mahallî olan cümleleri müstakil bir bölümde detaylı bir şekilde inceler (İbn Hişâm, ts., II, 410-428).

Mahallî i'râb (الإعراب المحلي), "zâhir ve mukadder olmayan başka bir ifadeyle âmil sebebiyle oluşan itibârî/sözde/sembolik değişiklik = فلأ، تغير اعتباري، الإعراب المحلي: تغير اعتباري، فلا" demektir (Ğalâyînî, 1414/1993, I, 27). Mebnî olan yani sonu hiçbir şekilde değişmeyen ve temel cümle içerisinde yer alan yan cümleciklerin i'râbı mahallîdir.

Mahallî i'râbı örneklerle açıklayalım.

(هُؤلاءِ/Bu öğrenciler geldi) cümlesinde (هُؤلاءِ) kelimesi kesra üzerine mebnidir. Yani cümle içindeki konumu ne olursa olsun son harfinin harekesi değişmez. Bu cümledeki konumu ise fâildir. Dolayısıyla mahallen merfû'dur (Ğalâyînî, 1414/1993, I, 27).

(يرفع قدر صاحبه/İlim, sahibinin şanını yüceltir) cümlesinde (يرفع قدر صاحبه) yan cümlecigi haber konumundadır ve cümle olarak mahallen merfû'dur (Ğalâyînî, 1414/1993, III, 285).

B- Kelimenin Cümle İçindeki Konumu Bakımından İ'râb Çeşitleri

İbn Hişâm, kelimenin cümle içindeki konumu bakımından i'râbı dört kısma ayırmaktadır. Bunlar raf (الرفع), nasb (النصب), cer (الجر) ve cezm (الجزم) halleridir. Raf (الرفع) ve nasb (النصب) halleri hem fiilde hem de isimde; cer (الجر) hali sadece isimde; cezm (الجزم) hali ise sadece fiilde bulunur (İbn Hişâm, 1423/2002, 56).

Raf (الرفع): Kelimenin merfû' olması anlamına gelmektedir. Raf hali hem isimlerde hem de fiillerde meydana gelmektedir. Meselâ (زيدٌ يقوم) cümlesinde isim olan (زيدٌ) ve fiil olan (يقوم) kelimeleri merfûdudur.

Nasb (النصب): Kelimenin mansûb olması demektir. Nasb hali de hem isimlerde hem de fiillerde oluşmaktadır. Meselâ (إن زيدا لن يقوم) cümlesinde isim olan (زيداً) ve fiil olan (يقوم) kelimeleri mansûbtur.

Cer (الجر): Kelimenin mecrûr olması demektir. Cer hali, isimlere mahsustur. Yani sadece isimlerde cereyan etmektedir. Meselâ (مررتُ بزَيْدٍ) cümlesinde isim olan (زَيْدٍ) kelimesi mecrûrdur.

Cezm (الجزم): Kelimenin meczûm olması demektir. Cezm hali, fiillere mahsustur. Yani sadece fiillerde meydana gelmektedir. Meselâ (لم يَفْعْ) cümlesinde fiil olan (يَفْعْ) kelimesi meczûmdur.

İbn Hişâm'a göre i'râbın cümle içindeki raf' (الرفع), nasb (النصب), cer (الجر) ve cezm (الجزم) konularına delâlet eden alâmetleri vardır. Şimdi bu alâmetleri inceleyelim (İbn Hişâm, 1423/2002, 56-57).

IV- İ'râb Alâmetleri

İbn Hişâm, i'râb alâmetlerini aslî olup olmaması ve kelimenin son harfi üzerinde görülüp görülmemesi açısından çeşitli kısımlara ayırır.

A- Aslî Olup Olmaması Açısından İ'râb Alâmetleri

İbn Hişâm'a göre aslî olup olmaması bakımından i'râb alâmetleri usûl (أصول) yani asl olan temel alâmetler ve fûrû' (فروع) yani tâli olan âlametler olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır (İbn Hişâm, 1423/2002, 56-57).

1- Aslî (Temel) Alâmetler

İbn Hişâm'a göre aslî i'râb alâmetleri, raf' hali için damme (الضمة للرفع); nasb hali için fetha (الفتحة للنصب); cer hali için kesra (الكسرة للجر) ve cezm hali için hareketin hazfi (حذف الحركة)'dir (İbn Hişâm, 1423/2002, 57).

2- Fer'î (Tâli) Âlâmetler

Fer'î olan alâmetler ise beşi isimde ikisi fiilde olmak üzere toplam yedi tanedir.

İsimde bulunan tâli alâmetleri şöyle sıralamak mümkündür: Esmâ-i sitte (الأسماء الستة); müsennâ (المثنى); cem'i müzekker sâlim (جمع المذكر السالم); nasb halinde cem'i müennes sâlim (جمع المؤنث السالم) ve cer halinde gayrı munsarîf (الممنوع من الصرف) (İbn Hişâm, 1423/2002, 57-65).

Fiildeki tâli alâmetler ise ef'âl-i hamse'de (الأفعال الخمسة) ve son harfi illetli olan muzâri fiilde (الفعل المضارع المعتل الآخر) bulunmaktadır (İbn Hişâm, 1423/2002, 65-66).

İbn Hişâm, aslî olup olmaması açısından i'râb alâmetlerini bu şekilde taksim ettikten sonra fer'î alâmetlerin gerçekleştiği yerleri tek tek inceler.

a- İ'râbı Fer'î Alâmetlerle Yapılan Konular

(1)- Esmâ-i Sitte'nin İ'râbı (إعراب الأسماء الستة)

İbn Hişâm, i'râbı fer'î alâmetlerle yapılan konuların başında esmâ-i sittely zikreder. Esmâ-i sitte (ذو مال, فوه, هنوه, حموها, أخوه, أبوه) kelimelerinden oluşmaktadır. Bu altı isim dammeye niyâbeten vâv (واو) harfi ile merfû'; fethaya

niyâbeten elif (ألف) harfi ile mansûb ve kesreye niyâbeten yâ (ياء) harfi ile mecrûr olur (İbn Hişâm, 1423/2002, 57).

(جاءني أبوه): cümlesindeki (أبو) kelimesi fâildir ve dammeye niyâbeten vâv (واو) harfi ile merfûdur.

(رأيت أباها): cümlesindeki (أبا) kelimesi mef'ûlun bih'tir ve fethaya niyâbeten elif (ألف) harfi ile mansûbtur.

(مررت بأبيه): cümlesindeki (أبي) kelimesi bi (ب) harfi ceri ile mecrûr olup cer alâmeti yâ (ياء) harfidir.

Ancak esmâ-i sittenin vâv (واو), elif (ألف) ve yâ (ياء) harfleriyle i'râb edilebilmesi için taşıması gereken bazı şartlar vardır. İbn Hişâm, bu şartları şöyle sıralar (İbn Hişâm, 1423/2002, 57-58):

1- Bu isimler, müfred olmalıdır. Eğer müsennâ olursa müsennâ gibi; cem'i müzekker sâlim olursa cem'i müzekker sâlim gibi; cem'i teksîr olursa aslî alâmet olan hareke ile (raf' halinde damme; nasb halinde fetha; cer halinde kesra) i'râb edilir.²

2- Mukebber olmalıdır. Yani ism-i tasğîr kalıbında olmamalıdır. Şayet ism-i tasğîr kalıbında olursa aslî alâmet olan hareke ile i'râb edilir.

3- Muzâf olmalıdır. Müfred olmakla birlikte muzâf değilse hareke ile i'râb edilir. Bu şarta bağlı bir şart daha vardır. O da muzâfun ileyh'in yâ-i mütekellim (ياء المتكلم) olmamasıdır. Eğer muzâfun ileyh yâ-i mütekellim (ياء المتكلم) olursa bu durumda esmâ-i sitte mukadder hareke ile i'râb edilir.

(2)- Müsennâ'nın ve Müsennâ'ya Mülhak Olanların İ'râbı (إعراب المثني والمحق به)

İbn Hişâm'a göre i'râbı fer'î alâmetlerle yapılan konuların ikincisi müsennâ ve ona mülhak olanlardır.

Müsennâ, dammeye niyâbeten elif (ألف) ile merfû; fetha ve kesreye niyâbeten yâ (ياء) ile mansûb ve mecrûr olur (İbn Hişâm, 1423/2002, 59).

(جاءني الزيدان): cümlesindeki (الزيدان) kelimesi fâildir ve müsennâ olduğu için dammeye niyâbeten elif (ألف) ile merfûdur.

(رأيت الزيدتين): cümlesindeki (الزيدتين) kelimesi mef'ûlun bih'tir ve müsennâ olduğu için fethaya niyâbeten yâ (ياء) ile mansûbtur.

(مررت بالزيدتين): cümlesindeki (الزيدتين) kelimesi bi (ب) harfi ceri ile mecrûr olup müsennâ olduğu için cer alâmeti yâ (ياء) harfidir.

² Müsennâ ve cem'i müzekker sâlim'in i'râbı çalışmamızın ileriki bölümlerinde ele alınacaktır.

İbn Hişâm, (اثنان); (اثنان) ve zamîre muzâf olmaları şartıyla (كلا) ve (كلتا) lafızlarının müsennâya hamledildiğini dolayısıyla da onun gibi i'râb edildiğini belirtmektedir (İbn Hişâm, 1423/2002, 59-60).

(3)- Cem'i Müzekker Sâlim ve Ona Mülhak Olanların İ'râbı (إعراب جمع المذكر السالم والمحق به)

İbn Hişâm, i'râbı fer'î alâmetlerle yapılan konulardan üçüncü sırada cem'i müzekker sâlime ve ona mulhak olanlara yer verir.

Cem'i müzekker sâlim, dammeye niyâbeten vâv (واو) ile merfû; fetha ve kesreye niyâbeten yâ (ياء) harfi ile mansûb ve mecrûr olur.³

(جاءني الزيدون): cümlesindeki (الزيدون) kelimesi fâildir ve cem'i müzekker sâlim olduğu için dammeye niyâbeten vâv (واو) harfi ile merfûdur.

(رأيت الزيدين): cümlesindeki (الزيدين) kelimesi mef'ûlun bih'tir ve cem'i müzekker sâlim olduğu için fethaya niyâbeten yâ (ياء) harfi ile mansûbtur.

(مررت بالزيدين): cümlesindeki (الزيدين) kelimesi bi (ب) harfi cerri ile mecrûr olup cem'i müzekker sâlim olduğu için cer alâmeti yâ (ياء) harfidir.

İbn Hişâm, (سئون); (بنون); (أرضون); (وابلون); (أهلون); (عشرون); (أولون) ve benzeri; (علون) ve benzeri lafızların cem'i müzekker sâlime hamledildiğini dolayısıyla da onun gibi i'râb edildiğini belirtmektedir (İbn Hişâm, 1423/2002, 60).

(4)- Cem'i Müennes Sâlim'in İ'râbı (إعراب جمع المؤنث السالم)

İbn Hişâm, diğer nahiv âlimlerinin kullandığı cem' müennes sâlim ıstılâhını kullanmaz. O, zâid elif (الف) ve te (تاء) harfleriyle cem' yapılan (ما جمع بآلف وتاء) ıstılâhını tercih eder ve bu şekilde yapılan çoğulları, i'râbı fer'î alâmetlerle olan konular arasında dördüncü sırada sayar (İbn Hişâm, 1423/2002, 61-62).

(رأيتُ الزينات) cümlesindeki (الزينات) kelimesi mef'ûlun bih'tir ve cem' müennes sâlim olduğu için fethaya niyâbeten kesra ile mansûbtur.

İbn Hişâm, zâid elif (الف) ve te (تاء) harfleriyle cem' yapılan (ما جمع بآلف وتاء مزيدتين) ıstılâhını diğer birçok nahiv âliminin kullandığı cem' müennes sâlim ıstılâhına tercih etmesinin sebeplerini şöyle açıklar:

"Elif (الف) ve te (تاء) ile çoğul yapılanlar ismini tercih ettim ki bu adlandırma, hem müzekker (حَمَامٌ gibi) hem de müennes (فاطمة gibi) olan kelimeleri aynı şekilde çoğul yapıldığında müfredi olduğu gibi kalan (صَخْمَاتُ - صَخْمَةٌ gibi) ve değişen kelimeleri (صَخْرَاءُ - صَخْرَاوَاتُ gibi) kapsasın." (İbn Hişâm, 1423/2002, 62).

³ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 60.

İbn Hişâm'ın bu açıklamasından cem' müennes sâlim tesmiyesi kullanıldığı takdirde *حَمَامٌ* kelimesi gibi müsemâmîsı yani adlandırdığı nesne müzekker olan lafızlar ve çoğul yapıldığında müfredinin yapısında değişiklik meydana gelen (*صَحْرَاءُ - صَحْرَاوَاتٍ* gibi) lafızlar tesmiyenin kapsamı dışında kalacaktır. İbn Hişâm, bu durumun önüne geçmek için cem' müennes sâlim istilâhı yerine zâid elif (ألف) ve te (تاء) harfleriyle cem' yapılan (*ما جمع بألف وتاء مزيدتين*) istilâhını tercih etmiştir (İbn Hişâm, 1423/2002, 62).

İbn Hişâm, zâid olan (ألف) ve te (تاء) kaydını da koymuştur. Yani söz konusu çoğul isimlerin tâli alâmetlerle i'râb edilebilmesi için bu çoğullarda yer alan elif (ألف) ve te (تاء) harfleri zâid olmalıdır. Aksi takdirde i'râbları aslı i'râbla, başka bir ifadeyle raf' halinde damme; nasb halinde fetha ve cer halinde kesra ile olacaktır (İbn Hişâm, 1423/2002, 62).

Bu kaydı koymasının sebebi ise çoğul halleri elif (ألف) ve te (تاء) ile biten ancak söz konusu harfleri kelimenin aslından olan çoğulları bu adlandırmanın dışında bırakmaktır. Meselâ (*أبياتٌ*) kelimesini incelediğimizde sonunun (ألف) ve te (تاء) ile bittiğini görüyoruz. Ancak bu kelimedeki te (تاء) harfi zâid olmayıp kelimenin aslındandır. Aynı şekilde çoğul olan (*قُضَاةٌ*) kelimesi de elif (ألف) ve te (تاء) ile bitmektedir. Ancak bu kelimedeki de (تاء) harfi zâid olmakla birlikte elif (ألف) harfi kelimenin kökünden olup aslıdır. Çünkü kelimenin aslı olan (*قُضِيَةٌ*) lafzındaki yâ (ي) harfi kelimenin kökündendir. Ama kendisi harekeli mâkablî (kendisinden önceki harf) fethalı olduğu için elif (ألف) harfine dönüşmüş ve kelime (*قُضَاةٌ*) haline gelmiştir (İbn Hişâm, 1423/2002, 62).

Dolayısıyla (*أبيات*) ve (*قضاة*) kelimeleri cem'i müennes sâlim gibi i'râb edilmezler. Bu kelimeler asl üzere i'râb edilir. Yani fetha ile mansûb olurlar.

(*سكنتُ أبياتاً*) ve (*رأيتُ قضاةً*) cümlelerindeki (*أبياتاً*) ve (*قضاةً*) kelimeleri mef'ûlun bih olup fetha ile mansûbturlar.

İbn Hişâm'ın yukarıdaki açıklamalarından tercih ettiği adlandırmanın "*efrâdını câm'i' ağyârını mâni'*" bir tesmiye olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

(5)- Gayrı Munsarîf'ın İ'râbı (إعراب ما لا ينصرف)

İbn Hişâm'a göre i'râbî fer'î alâmetlerle yapılan konulardan birisi de gayrı munsarîf bahsidir. Gayrı Munsarîf, kesre ve tenvin kabul etmeyen isim demektir. İbn Hişâm, bir kelimenin gayrı munsarîf olabilmesi için munsarîf olmaya mâni sebeplerden iki tanesini veya iki sebep yerine geçebilecek mânilerden bir tanesini taşıması gerektiğini belirtir (İbn Hişâm, 1423/2002, 63, 293); (Ğalâyînî, 1414/1993, II, 216).

İbn Hişâm, munsarîf olmaya mâni dokuz sebep saymakta ve bu sebepleri aşağıdaki beyitte toplu olarak vermektedir (İbn Hişâm, 1423/2002, 293):

"إِجْمَعُ، وَزِرْ، عَادِلًا، أَنْتَ، بِمَعْرِفَةٍ رَكِبَ، وَزِدْ عَجْمَةً، فَأَلَوْصَفَ قَدْ كَلِمًا"

Daha sonra bu sebepleri madde madde inceler. Söz konusu sebepler, maddeler halinde şöyle sıralanabilir (İbn Hişâm, 1423/2002, 293-299):

1- Fiil vezninde olması (وزنُ الفعل): (أحمدَ), (يزيدَ), (أحمدَ) gibi.

2- Bileşik isim olması (التركيب): İbn Hişâm sadece terkîbi mezcîyi (التركيب المزجي) kastettiğini ifade eder. (حَضْرَمُوتَ), (بَعْلَبُكَّ) gibi.

3- Yabancı isim olması (العُجْمَةُ): (إبراهيمَ), (اسماعيلَ) gibi.

4- Ma'rife olması (التعريف): İbn Hişâm, burada ma'rifeden maksadın özel isim (العلمية) olduğunu belirtir.

5- 'Adl (العدل): 'Adl asıl mânasının bâki kalmasıyla birlikte ismin bir halden başka bir hale dönüştürülmesi demektir. (عُمَرَ), (زُفَرَ) gibi. Bu kelimeler (فَاعِل) vezninden dönüştürülmüştür.

6- Vasıf olması (الوصف): (أفْضَلَ), (سَكْرَانَ) gibi.

7- Çoğul olması (الجمع): (مَسَاجِدَ), (مَصَابِيحَ) gibi.

8- Ziyade (الزيادة): İbn Hişâm burada zâid olan elif (ألف) ve nûn (نون) harflerinin kastedildiğini belirtmektedir. (عُثْمَانَ), (سَكْرَانَ) gibi.

9- Te'nîs (التأنيث): (فَاطِمَةَ), (زَيْنَبَ), (صَحْرَاءَ), (حُذَيْلَى) gibi.

Yukarıda saydığımız sebeplerden te'nîs elifleri ile (الألف الممدودة – الألف المقصورة) müennes olma ve çoğul (الجمع) iki sebep yerine geçmektedir. Dolayısıyla bu iki şarttan birini taşıyan isimler gayrı munsarîf sayılmaktadır. Netice itibariyle bir ismin gayrı munsarîf kabul edilmesi için ya bu iki sebepten birisini ya da diğer yedi sebepten iki tanesini taşımalıdır (İbn Hişâm, 1423/2002, 299).

Gayrı munsarîf isimler, kesreye niyâbeten fetha ile mecrûr olurlar.

(مررتُ بِفَاطِمَةَ) cümlesindeki (فَاطِمَةَ) lafzı bi (ب) harfi ceriyle mecrûr olup gayrı munsarîf olduğu için cer alâmeti kesreye niyâbeten fethadır (İbn Hişâm, 1423/2002, 63).

Ancak gayrı munsarîf olan bir kelime lâmi ta'rîf (ال) takısı alırsa veya başka bir kelimeye muzâf olursa munsarîf hale gelir ve asl üzere i'râb edilir. Yani kesra ile mecrûr olur (İbn Hişâm, 1423/2002, 64).

(6)- Ef'âl-i hamse (الأفعال الخمسة)

İbn Hişâm, fiilde i'râbi fer'î alâmetlerle olan iki konudan bahseder. Bunların ilki ef'âl-i hamse konusudur.

Ef'âl-i hamse, kendisine tesniye elifi (ألف الاثنين), vâvu'l-cemâa (واو الجماعة) veya muhataba yâ'sı (ياء المخاطبة) bitişen her muzâri fiile verilen addır (İbn Hişâm, 1423/2002, 65).

Ef'âl-i hamse, dammeye niyâbeten nûn'un sübûtu (بثبوت النون) ile merfû'; fethaya niyâbeten nûn'un hazfiyle (بحذف النون) mansûb ve sukûn'a niyâbeten nûn'un hazfiyle (بحذف النون) meczûm olurlar (İbn Hişâm, 1423/2002, 65).

(أنتم تقومون) cümlesindeki (تقومون) muzâri fiili ef'âl-i hamse'den olduğu ve başında nasbeden veya cezmeden bir edat bulunmadığı için dammeye niyâbeten nûn'un sübûtu (بثبوت النون) ile merfû'dur.

(لَمْ تقوموا) cümlesindeki (تقوموا) muzâri fiili ef'âl-i hamse'den olduğu ve başında cezmeden edatlardan (لَمْ) bulunduğu için sukûn'a niyâbeten nûn'un hazfiyle (بحذف النون) meczûm olmuştur.

(لَنْ تقوموا) cümlesindeki (تقوموا) muzâri fiili ef'âl-i hamse'den olduğu ve başında nasbeden edatlardan (لَنْ) bulunduğu için fethaya niyâbeten nûn'un hazfiyle (بحذف النون) mansûb olmuştur.

(7)- Son Harfi İletli Olan Muzâri Fiil (الفعل المضارع المعتل الآخر)

İbn Hişâm'a göre fiilde i'râbı fer'î alâmetlerle olan diğer konu sonu illetli olan muzâri fiildir. Muzâri fiil, hareketin hazfine niyâbeten illet harfinin hazfiyle meczûm olur (İbn Hişâm, 1423/2002, 66).

(لَمْ يَغْزُ), (لَمْ يَرْمِ), (لَمْ يَخْشَنْ) örneklerindeki muzâri fiiller (لَمْ) edatıyla meczûmdur. Cezm alâmeti ise hareketin hazfine niyâbeten illet harfinin hazfidir.

B- Açık Olup Olmaması Açısından İ'râb Alâmetleri

İbn Hişâm, açık olup olmaması açısından başka bir ifadeyle görülüp görülmemesi yönüyle i'râb alâmetlerini zâhir ve mukadder olmak üzere iki kısma ayırır (İbn Hişâm, 1423/2002, 66).

1- Zâhirî Alâmetler

Açık olan başka bir ifadeyle görünen alâmetlere zâhirî alâmetler denilmektedir. İbn Hişâm'a göre zâhirî alâmetler, asl olan alâmetlerdir (İbn Hişâm, 1423/2002, 66). Bunları çalışmamızın önceki bölümlerinde aslî (temel) alâmetler başlığı altında incelemiştik.

2- Mukadder Alâmetler

Açık olmayan başka bir deyişle görünmeyen alâmetlere mukadder alâmetler denir. Bu alâmetler okunmaz ancak takdir edilir (İbn Hişâm, 1423/2002, 66).

İbn Hişâm, i'râb hareketlerinin bazen tamamının bazen de bir kısmının takdîr edildiğini ifade etmektedir.

a- İ'râb Alâmetlerinin Tamamının Takdir Edildiği Yerler

İ'râb hareketlerinin tamamının takdir edildiği yerler iki kısımdır.

1) Kelimenin son harfinin bizzat kendisi dolayısıyla (bizâtihi) harekeyi kabul etmediği için i'râb hareketlerinin tamamının takdir edilmesi. Bu takdir türü ismi maksûr'da meydana gelmektedir. İsmi maksûr (الاسم المقصور), sonunda lâzımî (ayrılmaz, aslî) elif olan isimdir. Bu ismin i'râbı yapılırken bütün hareketler takdir edilir (İbn Hişâm, 1423/2002, 66-67).

(جاء الفتى) cümlesinde fâil olan (الفتى) kelimesi ismi maksûrdur. Bu sebeple kelimenin sonundaki elifi maksûre üzerinde mukadder bir damme ile merfûdur.

(رأيت الفتى): Bu cümlede (الفتى) kelimesi mef'ûl olup kelimenin sonundaki elifi maksûre üzerinde mukadder bir fetha ile mansûbtur.

(مررت بالفتى): Bu cümlede de (الفتى) kelimesi bi (ب) harfi ceri ile mecrûdur. Cer alâmeti ise kelimenin sonundaki elifi maksûre üzerindeki mukadder kesradır.

2) Mütেকellim yâ'sına (ياء المتكلم) muzâf olan ismin i'râbı yapılırken de bütün hareketler takdîr edilmektedir. Bu kısımda da i'râb hareketlerinin tamamı takdir edilir. Ancak burada hareketlerin takdîr edilmesinin sebebi kelimenin son harfinin bizzat kendisi dolayısıyla (bizâtihi) harekeyi kabul etmemesi değildir. Tam aksine sebep kelimeye bitişen harftir. (غلامي), (أخي) ve (أبي) izâfet terkîblerindeki (غلام), (أخ), (أب) kelimeleri mütেকellim yâ'sına (ياء المتكلم) muzâf oldukları için i'râbları takdîridir. Yani i'râbları yapılırken raf' halinde damme; nasb halinde fetha; cer halinde ise kesra takdîr edilir (İbn Hişâm, 1423/2002, 67).

b- İ'râb Alâmetlerinin Bir Kısımının Takdir Edildiği Yerler

İ'râb hareketlerinin tamamının değil de sadece bir kısmının takdir edildiği yerler ise üç kısımdır.

1) İsmi mankûs (الاسم المنقوص)'ta telaffuzdaki zorluk (استتقال) sebebiyle sadece damme (الضمة) ve kesra (الكسرة)'nın takdîr edilmesi: İsmi mankûs, sonunda yâ (ي) harfi bulunan ve bu yâ (ي)'dan önceki harfin harekesi kesra olan isimdir. (القاضي) kelimesi gibi. İsmi mankûs'un raf' ve cer hali takdîrî; nasb hali ise zâhirî olmaktadır (İbn Hişâm, 1423/2002, 67).

2) Sadece damme (الضمة) ve fetha (الفتحة)'nın takdîr edilmesi: Sonundaki illet harfi elif (الف) olan muzâri fiilin (يخشى gibi) raf' ve nasb hali takdîridir. Çünkü elif (الف) harfinin hareke alması mümkün değildir (İbn Hişâm, 1423/2002, 67).

(يخشى زيد) cümlesindeki (يخشى) fiili elif (الف) harfinin üzerinde mukadder bir damme ile merfûdur.

(لَنْ يَخْشَى زَيْدًا) cümlesindeki (يَخْشَى) fiili elif (ألف) harfinin üzerinde mukadder bir fetha ile mansûbtur.

3) Sadece damme (الضمة)'nin takdîr edilmesi: Sonundaki illet harfi vâv (و) veya yâ (ي) olan muzârî fiilin (يدعو - يرمي gibi) sadece raf' hali takdîridir. (يدعو) fiili vâv (و) harfinin; (يرمي) fiili ise yâ (ي) harfinin üzerinde mukadder bir damme ile merfû olur (İbn Hişâm, 1423/2002, 67).

Fetha hafif olduğu ve kolaylıkla telaffuz edildiği için yâ (ي) harfinin üzerinde hem isimlerde hem de fiillerde; vâv (و) harfinin üzerinde ise sadece fiillerde zâhir olur (İbn Hişâm, 1423/2002, 67).

(إِنَّ الْقَاضِيَ لَنْ يَقْضِيَ، وَلَنْ يَدْعُو) cümlesinde (الْقَاضِيَ) kelimesi son harfi yâ (ي) olan bir isim; (يَقْضِيَ) son harfi yâ (ي), (يدعو) ise son harfi vâv (و) olan birer fiil olup zâhir fetha ile mansûbturlar.

Sonuç

İbn Hişâm'ın *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* adlı eserinde i'râb terimini incelediğimiz bu çalışmada ulaştığımız sonuçları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

Nahivciler, i'râb için muhteva yönüyle hemen hemen birbirine benzer tanımlar yapmışlardır. İ'râbın teori ve pratik/uygulama olmak üzere iki boyutu vardır.

İ'râbı: *"kelimenin sonunda âmilin gerekli kıldığı zâhir veya mukadder bir eser/alâmet/belirti"* şeklinde tarif eden İbn Hişâm, i'râbı daha çok pratik başka bir ifadeyle uygulama yönüyle ele alır.

İbn Hişâm, i'râbı çeşitli açılardan kısımlara ayırır. İ'râbı, cümle içinde yer alan kelimenin sonunda i'râb alâmetlerinin gözükmek üzere gözükmemesi açısından zâhir ve mukadder diye ikiye; cümle içindeki konumu açısından ise raf' (الرفع), nasb (النصب), cer (الجر) ve cezm (الجزم) olmak üzere dörde taksim eder. İ'râb çeşitleri bağlamında bazı nahiv kitaplarında yer alan mahallî i'râb; hareke, harf ve hazf ile i'râb; tam ve nâkıs i'râb çeşitlerine yer vermez.

İ'râb alâmetlerini aslî olup olmaması bakımından aslî ve fer'î; kelimenin son harfi üzerinde görülüp görülmemesi bakımından da zâhir ve mukadder diye kısımlara ayırır. İ'râb alâmetlerinin takdir edildiği yerleri etraflı bir şekilde inceler.

Fer'î alâmetlerin beşi isimde ikisi de fiilde olmak üzere toplam yedi yerde bulunduğunu belirtir ve bunları müstakil başlıklar altında ele alır. Fer'î alâmetlerin bulunduğu yerlerden birisi olan cem'i müennes sâlim (جمع المؤنث السالم) için diğer nahiv âlimlerinden farklı olarak *zâid elif (ألف) ve te (تاء) harfleriyle cem' yapılan (ما جُمع بألف وتاء مزيدتين)* istilâhını kullanır ve bu istilâhı tercih etmesinin sebeplerini zikreder.

Konuları işlerken mutlaka örnekler verir. Bu da konuların anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Kaynakça

Birgivî, Mehmet b. Pîr Ali (1305). *İzhâru'l-Esrâr*, (Nahiv cümlesi içinde: Kâfiye, İzhâr ve Avâmil birlikte ciltlenmiş), yy.: Dersâdet: Matbaa-i Osmaniye.

el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, (1418/1998). *es-Sihâh: Tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-Ârabiyye*, thk. Şihâbuddîn Ebû 'Âmr, Beyrut: Dâru'l-Fikr.

Civelek, Y. (2003). *Arap Dilinde İ'râb Olgusu*. Ankara: Araştırma Yayınları.

el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (ts.). *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Hârun, Kahire: yy.

el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb (1413/1993). *el-Kâmusu'l-muhît*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

el-Ğalâyînî, M. (1414/1993). *Câmi'ud-durûsi'l-Ârabiyye*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân (1371/1952). *el-Hasâis*, thk. Muhammed Alî en-Neccâr, Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ (ts.). *Mekâyîsu'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârun, Beyrut: Dâru'l-Cîl.

İbnu'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâleddîn Osman b. Ömer (1305h). *el-Kâfiye* (Nahiv cümlesi içinde: Kâfiye, İzhâr ve Avâmil birlikte ciltlenmiş), yy.: Dersâdet: Matbaa-i Osmaniye.

İbn Hişâm, Cemâluddîn Abdullah b. Yûsuf el-Ensârî (1423/2002). *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sedâ*, thk. İmîl Bedî Yakûb, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

İbn Hişâm (ts.). *Muğni'l-lebîb*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, yy.: yy.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâleddîn (ts.). *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır.

İbn 'Usfûr, Ali b. Mü'min (1391/1971). *el-Mukarrib*, thk. Ahmed Abdussettâr el-Civârî, Abdullah el-Cubûrî, yy.: yy.

Sarmış, İ. (1994). İ'râba Yöneltilen Eleştiriler. *SÜİFD*, (5), 47-74.

Şimşek, M. (2006). Arap Dilinde İ'râbın Yeri, Anlatım ve Anlamadaki Rolü. *Nüşa Dergisi*, (22), 25-48.

ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk (1406/1986). *el-İzâh fi 'ileli'n-nahv*, thk. Mâzin el-Mubârek, Beyrut: Dâru'n-Nefâis.